

Светлозар ЖЕКОВ

"ИЗКУСТВОТО БУДУВА В КОРИДОРА"

ГЕОРГИ БЕЛЕВ

*Накрая ме погледнаха звездите: Време е!
Обърнах се и ничия ръка не ме повика.*

Някои смятат, че човекът през своето хилядолетно развитие не се е променил много, че съотношението между добро и зло в него си е останало непокътнато. На този скептичен възглед други противопоставят твърдението, че човекът се усъвършенства духовно, че злото отстъпва предишните си периметри и че пътят към нравственото извисяване е открит. С еднакво основание може да се спори и с двете тези, но едва ли ще се стигне до някакъв верен извод, тъй като всеки опит да се разгадае същността на движението на човешкия дух води неизбежно до неотключената още врата към пълното познание. Вероятно затова там, където науката спира безпомощна, се втурва поезията, разрушавайки логиката, помитайки изградени, изглеждащи непоклатими, вековни представи, за да открие ключа и проникне в тайните селения на духа. И ако съдим по достигнатото от поезията, в едно ще се убедим безспорно – днешният човек може да не е станал по-нравствен от далечните си предшественици, но е многократно по-сложно устроен от тях, взрян в себе си със стремежа и надеждата да открие общото и различното между своя микрокосмос и необозримата вселена, да разгадае смисъла на непостижимите за прадедите му тайни на съществуването. Именно този човек или по-точно това многовалентно съзнание, отчаяно търсещо най-верния, а може би и най-краткия път към себе си, е от дълги години (спрямо нас и – само миг по отношение на вечното движение) притегателен център за философските търсения на десетки поети по целия свят. За българската поезия стремежът към екзистенциалните проблеми съвсем не е нов – той едва ли не започва от началото на нейното летоброене, за да достигне разцвет в прозренията на Пенчо Славейков и Пейо Яворов, Атанас Далчев и Александър Геров, Константин Павлов, Николай Кънчев и др. Някои от най-изявените по-млади автори като Иван Цанев, Борис Христов, Кирил Кадийски, Георги Борисов, Иван Методиев, Георги Рупчев и др. трайно са ориентирали търсенията си в тази насока.

Не само двете нови книги на Георги Белев "Пясък между зъбите" и "Гората слиза нощем", издадени през миналата година, вписват името му сред тези на поетите, продължаващи философската традиция в българската поетическа школа. Още първите му по-сериозни публикации го наредиха сред така наречените медитативни поети, за които критиката малко едностранчиво наблягаше върху съзерцателността, върху приоритета на разума над емоцията в превъплъщенията. А в същност може би най-характерната черта на този тип поетическо мислене е в строежа на идеи, в граденето на концепции за същността на човека и времето, нещо, което се доказва и от развитието на поет като Георги Белев.

Неговото име, особено след "Пясък между зъбите", свързваме преди всичко със самобитни търсения в съвременната ни поезия на границата между смешно и трагично. С първата си стихосбирка "Разчетен надпис" и с последвалата я "Умерена облачност", той привлече вниманието на читателите и критиката с оригиналното си световъзприемане, с категоричността на гражданската си позиция и най-вече с изострените сетива на лирическият "Аз" за динамичните промени в социалното и духовното битие на съвременника. Най-силно ни изненада своеобразната "непоетичност" на лириката му в "Пясък между зъбите", където иронията и гротеската подчиняваха сантименталното в превъплъщенията, за да се разголи истината, натруфена с модните парцалки на лъжата – това значеше да се разкрие драмата на мислещия и виждащия не толкова изначалните несъвършенства на човешката природа, а разпадането на нравствени устои, считани доскоро за непоклатими. И някак неочаквано в най-новата му книга "Гората слиза нощем" прочитаме изповедното:

*Е, стига – сбогом на иронията!
Сега от нея изпълзвам хилав, а въздухът ме пари
и пръстта прежулва, сцеежда се кръвта, сладни
соленичко, езикът ми, насила раздвояван, се
лекува. Нека, нека да съм охлюв гол, децата с
камъни отвсякъде да тичат...*

Какво е това – отказ от едно от най-силните оръжия на изкуството? Или игра в играта? Самоирония или иронизиране на иронията като похват, способен само временно да прикрие сгърчената от болка душа на Риголето? Не, поетът е осъзнал ненадеждността на тази "броня", прозрял е, че тя е двуостър нож, че с него можеш да изрежеш болното място, но другото острие неизбежно ще засегне здравето. Прозрял е смисъла на уязвимостта – та нали само незащитеният може да достигне до дълбоките пукнатини на страданието, откъдето извира истинската поезия! Така, почувствал се за първи път незащитен отвътре и отвън – "охлюв гол" – той ще насочи безпощадното оръжие към себе си, за да подложи на първа дисекция-равносметка и живота, и душата си...

Дотук като че ли всичко прилича на пореден опит за самопознание, ако не беше широкият житейски спектър на превъплъщенията на поета не само в своята съдба, но и в съдбите на съвременниците си, по-точно в пресечните им орбити с неговата. Цяла галерия от образи придружава това драматично самопроникване, за да ни разкрие по-скоро драмата на вътрешния живот на "Аз"-а, отколкото нейните видими проявления. Не случайно то започва с детронирането на лъжата в чудесната притча за лъжесмешението, наречена "Живот":

*Все повече се омотавам в страховете си.
От ден във ден залитам –
кокошка с вързани крака за продан.
До мене е жена ми – същото.
И сме добри, и отстъпчиви.*

*Расте лъжата ни със розова якичка,
държи се хубаво, не ни излага,
роди се вчера, вече в пубертета.*

Но превъзмогнал или просто отхвърлил бремето на лъжата от днешния ден, лирическият герой на Белев ще трябва да се взре по-дълбоко в себе си, да подложи на изпитание природата на доброто и злото в душата си, наблюдавайки Саломе и Кръстителя в старинна фреска в една софийска църква. Превъплъщението не е само израз на катарзиса на съпреживяването, но и самоизпитание на нравствеността, зад което сякаш се прокрадва усмивката на автора: "Нима сме се променили?"

*С детинска кръвожадност дебна дълго
смирената глава върху подноса,
захлопнала клепачи да не гледа
как тялото без нея запълзва
и ми показва раболепно среза –
две-три тръбички, локвичка отдолу...*

*Дори от мен си по-надменен! – шепне
плешива Саломе и вдига нокът –
изпъват плешки женствените стражи,
на шията ми пилешкият хрусък
ме унижава кратко изпод ножа.
На педя от праха се вижда друго.*

"Едновременната смърт на Саломе и Кръстителя в една софийска черква"

Ако не сме, къде тогава са скрити корените на злото – в нас или вън от нас? Защо извършеното от един зло се заплаща от друг? Защо детето, чиято непозната майка "се е мъчила да го изстърже/ от тялото си, от съня, от дните си", ще умре, а тя ще "танцува някъде или плете/ красиво шалче за законното"? ("Детска клиника") Защо съдбата ще си направи такава зла шега – "на детския поет детето му умира"? ("Приказка") Защо привидната ласкавост, привидната любов и красота може да ни подмами в лазурно-хладните води на смъртта? ("Езеро") Въпроси, въпроси, въпроси – кой от кой по-неразрешими, обвезани от тайната на пълното познание, но като че ли открехващи вратата към загадъчното в самите нас, търсещи интуитивно незабележимите нишки между съзнателното и подсъзнателното. Едва след като сме разбрали това, си даваме сметка за сериозността и дълбочината на естетическите задачи, които си поставя Георги Белев от "Пясък между зъбите" насам. И макар да съществува неизбежното иронично обобщение в едно от стихотворенията в "Гората слиза нощем":

*Детето ще умре, тя ще танцува.
За тях – съдба.
За нас – литература...*

зад него вече прозира стремежът на поета да използва градивната сила на иронията, а не разрушаващата ѝ стихия. Нещо, което рязко разграничава неговите лирически превъплъщения от така наречената сатирична поезия. Пък и целта му – да проникне в тайните на духа, приобщавайки ни към преживяното и от него, и от нас – донякъде предопределя поетическите оръжия. По стръмните пътеки на самопознанието трудно ще се изкачиш с тежките рицарски доспехи на иронията и гротеската, най-много да вземеш тънката кама на самоиронията. Иначе поетът просто не би стигнал до същността – до внезапно разкрилата се перспектива на живота, разплакала малкото момиченце в стихотворението "Между две витрини", до невидимите връзки между съня и реалността ("Сънят"), до мъчителното прекрачване от детството в зрелостта ("Юноша"), до продължаващия да живее в теб и след смъртта си баща, намесващ се и в мислите, и в делата ти ("Две стихотворения за баща ми"). Иначе и ние не бихме повярвали на поета (бихме го приели пак откъм игровата му страна) в твърдението, че "гората слиза нощем", а – неповярвали – няма да достигнем на тази рядка по своята сила метафора в съвременната ни поезия – за природата, която може би се подготвя да си върне отнетото от нея, за да възстанови изначалната си хармония. И макар да напомня далечно древната притча за Мохамед и планината, логичното ударение в метафоричното послание на Белев е върху прекъснатата връзка между днешния човек и природата. Това тълкуване се подкрепя и от смисъла на едно друго стихотворение, в което поетът преживява като в апокалиптичен сън "как някой ден ще потекат морените от Витоша". Човекът е в единен кръговрат с природата и е немислим без връзките си с нея, без съзвучието на своите стремежи със законите на нейната хармония.

Не случайно двете опорни точки, върху които поетът гради своята концепция за същността на човека са стихотворенията "Август" – в края на първия цикъл и "Рождество" – в края на последния от "Гората слиза нощем". И докато първото е посветено на мъчителното връщане към природата, то във финалното стихотворение сме свидетели на заключителния акт на това приобщаване, започнало още в "Умерена облачност". В него лирическият "Аз" се осъзнава като рожба на вселената, като автономна мислеща частица на природата, която сама проронва своите свещени думи: "Стани! Ходи! Навсякъде те чакат!"

*В предроден сън главата ми зазря на коленете,
докато с пъпната си връв безкраят ме захрани,
олющиха се думите, челото ми се белна
и нов, нетърпелив език поникна във устата.*

*А болката търкулна голо слънце отдалече,
подпалиха се клонищата – блъсна топлината,
от дните ми прашилка пепел даже не полегна
и сам се чух: Стани! Ходи! Навсякъде те чакат!*

Така между тези две точки проблясва дъгата на движещата идея в творчеството на Георги Белев – познанието е част от самата природа, следователно – част и от

самите нас и то е постижимо, стига да разчетем неписаните йероглифи на азбуката му, разпръснати между тревите, камъните, дърветата, реките, облаците, звездите – навсякъде около нас и ... в нас.

Няма съмнение, че силата на внушението на тези идеи в голяма степен се дължи на необичайната образна система, включваща разгърнати метафори, притчообразни сюжети, свободно съчетаваща красивото и грозното, по-скоро наподобявайки съновидението, отколкото наблюдението, премахваща границите между реалното и фантастичното с цел не да уподобява живота, а да го преосмисля в сферата на възможни духовни валенции. Така разместените временно-пространствени величини разширяват както обема на възприятията, така и на художествените внушения.

Чужд на всякакви псевдопоетични красивости, Георги Белев отдавна се стреми към лаконичност и конкретност на изображението. Но докато в по-ранните му творби (Разчетен надпис) това водеше нерядко до известна суховатост и скованост на превъплъщенията, художествените му решения в следващите му книги респектират с овладяването на емоция и разум, с постигането на дълго търсено естетическо равновесие между преживяно и осмислено. При това поетът съумява да запази своето характерно "отстраняване" от обекта и да го подчинява на логиката на изображението – малко хладна, изглеждаща почти безпристрастна, отколкото натрапчива, но удивително точна, детайлно последователна в разкриването състоянията на лирическия "Аз" и същността на явлението. В това е и тайната на вътрешния драматизъм, с който са заредени наглед спокойните му стихове, тайната на различното (от поезията, с която сме свикнали) въздействие. А какво друго е това, освен белег за самобитност на поетическия глас, открояващ се не само в хора на поколението си? Георги Белев е решил още една сложна (особено в днешно време!) естетическа задача – простотата на изображението да се превърне във функция на философската яснота. Поетът е този, който трябва да я улови във вечното ѝ движение в този вечен "влак" – живота, без да я спира, без да я насилва – да я улови и запечата в мига на появяването ѝ. Или както сам пише в стихотворението си "Нощен влак": "светът пътува,/ казват, а изкуството будува в коридора..."

1986 г.